

САГЛЕДАВАЊЕ ФЕНОМЕНА ЗАНЕМАРИВАЊА ДЕЦЕ У СРБИЈИ¹

Славица Коматина^{2*}

Висока струковна васпитачка и медицинска школа, Вршац, Србија

Апстракт

У раду се бавимо феноменом занемаривања деце у нашем друштвеном контексту. Он се, с једне стране, сагледава кроз усвојена и општеприхваћена одређења садржаја појма и, с друге стране, кроз анализу доступних података о реалном одговору нашег друштва и одговарајућих јавних политика на овај проблем. Од методолошких приступа примењена је анализа садржаја актуелне научне и стручне литературе, као и законодавног оквира који се бави овом проблематиком и дескриптивна анализа релевантних статистичких података. Циљ овог рада је покушај да се сагледају сви аспекти и утврде размере занемаривања деце у нашем друштву, као и одговорност кључних друштвених актера за препознавање, деловање и спречавање ове појаве. Посебно се бавимо децом припадника ромске националности, јер је ова национална заједница у нашем друштву препозната као етно-класа, сиромашнија од најсиромашнијих. Закључујемо да велики део одговорности за занемаривање деце у нашем друштву сноси управо држава и њена неадекватна социјална политика, која се у раду сагледава кроз мере које држава предузима према најсиромашнијима. Такође, мере популационе политике су селективне и нису усклађене са реалним социјалним потребама становништва. Између декларативне популационе политике, законодавног оквира, социјалне политике, деловања друштвених институција и праксе постоји велика недоследност и много конфузије. У дезоријентисаном и вредносно уназађеном друштву, које притом интензивно стари, неадекватан одговор државе када је у питању остваривање дечјих права имаће несагледиве негативне последице по развој укупне популације.

Кључне речи: занемаривање деце, дечја права, социјална политика, популациона политика

¹ Автор за korespondenciju: slavica29komatina@gmail.com

Рад је усмено изложен на међународној конференцији „Превазилажење неједнакости, одговори теорије и праксе социјалне политике и социјалног рада“ одржане 2. јуна 2023. године на Факултету политичких наука у Београду.

Рад цитирати као: Коматина, С. (2025). Сагледавање феномена занемаривања деце у Србији. *Godišnjak za sociologiju* 21(34), 97–113.

² * <https://orcid.org/0000-0001-9374-8891>

Увод

Занемаривање деце једна је од најчешћих форми несавесног и оштећујућег односа према деци. Овај феномен у раду се посматра кроз општеприхваћен концепт деčјих права и његову присутност у најважнијим нормативним актима који се баве овом проблематиком. Најчешће се занемаривање деце ограничава на посматрање ове појаве у породичном контексту, односно кроз родитељски пропуст да се задовоље деčје потребе. У раду се фокус шири на читаву друштвену заједницу, кроз анализу институционалних одговора на овај друштвени проблем. Анализа релевантних актуелних статистичких података илуструје одговор државе на егзистенцијалне проблеме најсиромашнијих, међу којима су значајно заступљене породице са децом и једнородитељске породице, као и велики део ромске популације. Занемаривање деце у држави посматра се кроз неадекватне мере социјалне политике у области социјалне заштите најсиромашнијег становништва и породица са децом, које се сагледавају компарацијом номиналних износа новчане социјалне помоћи и статистички утврђених граница сиромаштва. Поред мера социјалне политике, анализирају се и мере популационе политике, које као једнократне или краткорочне, не пружају родитељима континуирану и трајну подршку и сигурност; не циљају најсиромашније породице са децом и нису подједнако праведне и подржавајуће са *сву* децу.

Шта подразумевамо под занемаривањем деце?

Занемаривање деце представља универзалну друштвену појаву, сусрећемо је у свим друштвеним заједницама, током читаве досадашње људске историје. Међутим, свеобухватну и јединствену дефиницију овог феномена није могуће одредити због различитих представа о детету и детињству и различитих односа према деци током друштвеног развоја.

Однос друштва према најмлађим и најрањивијим члановима зависи у највећој мери од особина самог тог друштва, наиме карактеристике културолошких образаца односа одраслих према деци у највећој мери су детерминисане друштвено-историјским и економским околностима у којима се конкретно друштво налази. Од тих околности зависи и начин на који ћемо посматрати феномен детињства и положај детета у друштву. У традиционалним патријархалним друштвима инфериоран положај деце подразумевао се као део природног поретка заједнице у коме доминирају старији над млађима, односно у породици родитељи над децом.

У незаобилазној саги о детињству, „Векови детињства“ Филипа Аријеса (1989), аутор нам дочарава свет у коме је дете саставни, али невидљиви и инфериорни члан заједнице, за кога се подразумева да је ту, али се претерано не обраћа пажња на њега, који је „човек у малом“, када још увек „није постојала свест о томе да дете већ садржи у себи личност одраслог човека, коју ми данас имамо“ (Аријес, 1989: 65). Из перспективе савременог друштва, могли бисмо да

кажемо да се радило о потпуном занемаривању децјих жеља и потреба, али је питање колико бисмо били у праву.

Са развојем друштвених наука дете се дуго посматрало као „објекат социјализације“, односно детињство се проучавало из перспективе односа родитеља према деци и анализе различитих васпитних пракси. Данас увелико говоримо о новој парадигми детињства, односно о детињству као друштвено конструисаној пракси (Milić, 2007, str. 160–163), о детету као актеру социјализације, али и о израженој институционализацији и фамилизацији савременог детињства у коме се простори слободе у одрастању драстично сужавају (Tomanović, 2015).

У савременој породици дете је главни актер и центар свих породичних активности и никада положај детета у породици није био толико доминантан као у савременом друштву. Он је условљен променама у друштву које су трансформисале структуру и функције савремене породице, довеле до демократизације односа како између брачних партнера, односно родитеља, тако и родитеља према деци. Зато када причамо о занемаривању деце данас, имамо у виду актуелне културолошке и цивилизацијске стандарде. Ти стандарди су на међународном нивоу успостављени и у већини земаља света прихваћени усвајањем Конвенције о правима детета УН (1989), која је и код нас, када смо још били део бивше СФРЈ, потврђена већ наредне године од њеног усвајања Законом о ратификацији конвенције Уједињених нација о правима детета (1990). У овом документу се нормативно уобличава и подржава идеја о детету као самосталном правном субјекту и гарантују му се бројна грађанска, политичка, економска и културна права (Stevanović, 2014, str. 37–44).

Ова и оваква права требало би да гарантују високи степен заштите деце од различитих облика неадекватног и оштећујућег поступања, која се могу дефинисати на различите начине.

Према дефиницији Светске здравствене организације, која је општеприхваћена, злоупотреба или злостављање детета обухватају све облике физичког и/или емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну и другу експлоатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања здравља детета, његовог преживљавања, развоја и достојанства, у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ (World Health Organization [WHO], 1999).

Ову дефиницију сусрећемо и у домаћој литератури која се бави овом проблематиком (Žegarac, 2004; Išpanović-Radojković, 2011; Петковић, 2015).

Дакле, занемаривање детета сматра се једним од облика злоупотребе или злостављања детета и обухвата читав низ пропуста да се детету пружи одговарајућа нега и заштита како у адекватној исхрани, смештају и безбедном окружењу, тако и у друштвеном, емоционалном и интелектуалном развоју.

Занемаривање представља немар или пропуст пружаоца неге да обезбеди развој детета у свим областима: здравља, образовања, емоционалног развоја, исхране, смештаја и безбедних животних услова, а у оквиру разумно расположивих средстава породице или пружаоца неге, што нарушава или може са

великом вероватноћом нарушити здравље детета и његов физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој. Оно обухвата и пропуст у обављању правилног надзора и заштите деце од повређивања у оној мери у којој је то изводљиво (WHO, 1999).

Иако се ради о најзаступљенијем облику неадекватног и оштећујућег односа према деци, које има бројне негативне последице по живот, здравље и свеукупан развој, у широј јавности, па и научној и стручној, овој појави се не придаје одговарајући значај. Чињеница је да је тешко операционализовати појам и одредити прецизну границу задовољавања свих основних потреба детета. У свакодневном животу код већине деце вероватно постоје одступања у неким аспектима задовољавања оптималних развојних потреба и на то утиче пуно социјалних фактора, а пре свега економски статус породице, образовни статус родитеља и квалитет институционалне подршке шире друштвене заједнице. Занемаривање детета може бити намерно и ненамерно, свесно или несвесно и у великој мери је детерминисано цивилизацијским стандардима и културолошким особеностима конкретног друштва. Ради се о веома сложеној појави која има пуно различитих димензија (егзистенцијалну, здравствену, образовну) и свака може да има штетне последице, али је најопасније њихово мултипликовање, када су околности друштвеног развоја детета такве да је оно осујећено у великом броју или у свим аспектима живота.

Жегарац (2004) се у свеобухватној студији о изазовима и трендовима професионалне праксе у заштити деце од злостављања и занемаривања бави овом проблематиком из перспективе социјалног рада и социјалне политике. Као основне форме занемаривања деце дефинише физичко, образовно, здравствено, емоционално, васпитно занемаривање, експлоатацију деце, неадекватан надзор и напуштање деце, који могу бити препознати на основу специфичних физичких, бихејвиоралних и породичних индикатора (Žegarac, 2004, str. 45–47).

Заштита деце од злостављања и занемаривања у Републици Србији – нормативни ниво

Сва званична државна документа која се односе на заштиту деце од различитих облика злостављања и занемаривања у Србији базирају се на основним принципима заштите деце гарантованим Законом о потврђивању Конвенције УН о правима детета (1990) и Уставом Републике Србије (2006). У овим документима, под дететом се подразумева особа до навршене 18. године живота. Ова дефиниција, односно старосна граница, наводи се и у многим домаћим законима који регулишу области које су на неки начин у вези са деčјим правима.

Национални план акције за децу (2004) први је стратешки документ Владе Републике Србије који дефинише општу политику земље према деци до 2015. године. У овом документу инсистира се на неопходности успостављања међусекторске сарадње у области заштите деце од злостављања и занемаривања међу стручњацима из релевантних области, а пре свега запослених у здравству,

образовању, социјалној заштити, правосуђу и полицији. Предвиђа се и израда посебних протокола, који треба да уреде интерне поступке унутар појединих установа и система. Овај документ представља напор државе да унесе ред и успостави систем у област социјалне заштите деце.

У складу са претходним документом, следеће године Влада доноси Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања (2005), који предвиђа развој и ширење мрежа мултидисциплинарних тимова за заштиту деце у локалној заједници и њихово обједињавање на локалном нивоу у читавој земљи. У складу са Општим протоколом и ради успостављања ефикасне међусекторске сарадње између надлежних министарстава (просвете, здравства, рада, запошљавања и социјалне политике, правде и унутрашњих послова), предвиђа се увођење посебних протокола унутар сваког од ових система. Све пријаве на злостављање и занемаривање деце усмеравају се према центрима за социјални рад који треба да развију службу за тријажу и хитне интервенције. У документу су преузете поменуте и општеприхваћене дефиниције злостављања и занемаривања Светске здравствене организације.

Најновији документ везан за ову проблематику Влада Републике Србије усвојила је 2022. године – Општи протокол за заштиту деце од насиља. У њему се истиче да је право на заштиту од свих облика насиља основно право сваког детета, а под „насиљем“ се подразумевају сви облици оштећујућег односа према деци, укључујући и занемаривање. Поред системске континуиране превенције свих облика насиља над децом и осигурања ефикасних мера заштите, као посебни циљеви издвајају се унапређење компетенција стручњака који раде са децом и информисања шире јавности, укључујући и децу, о начинима поступања у случајевима када се сумња да је дете жртва насиља или је у ризику да то буде; даље унапређење оперативних процедура и остваривање ефикасније међусекторске сарадње.

После увођења демократских промена, Влада РС је донела и две стратегије о превенцији и заштити деце од насиља: Националну стратегију за превенцију и заштиту деце од насиља, за период од 2009. до 2015. године (2008) и Стратегију за превенцију и заштиту деце од насиља од 2020. до 2023. године (2020). Занемаривање деце у оба поменута стратешка документа сматра се једним од облика насиља над децом. У другој стратегији наводи се чак 14 домаћих закона који препознају и санкционишу различите облике насиља над децом, а помињу се и налази истраживања који указују на широку заступљеност различитих видова насиља над децом у Србији (Стратегија, 2020, стр. 7). Поред основних, у Стратегији се помиње велики број конкретних облика насиља и група над којима се врши насиље, па се, између осталих, помињу и „ромска деца“ и њихови „небезбедни и неповољни животни услови“, али се у одељку 4 – *Дефинисане жељене промене* не наводи које конкретне промене се очекују у животу ромске деце и ромских породица, само се помињу „политике борбе против сиромаштва и социјалне искључености“ (Стратегија, 2020, стр. 21).

Конкретизацију основних принципа заштите деце од злостављања и занемаривања анализираћемо у Породичном закону, Закону о социјалној заштити и

Закону о основама система образовања и васпитања.

Породични закон (2015) један је од најважнијих закона који се бави породичноправном заштитом деце и уређује широк дијапазон деčјих права, међу којима је и право на живот детета са родитељима и да се родитељи о њему старају пре свих других (чл. 60), као и право на обезбеђење најбољих животних и здравствених услова за правилан и потпун развој (чл. 62).

Закон прецизно уређује садржину родитељских права, али установљава и обавезу државе да предузима све неопходне мере у циљу заштите деце од занемаривања, експлоатације и различитих облика злостављања, укључујући и потпуно лишавање родитељског права (чл. 81).

Према Закону о социјалној заштити (2022), малолетно лице (дете) и пунолетно лице до завршених 26 година живота може бити корисник права или услуга социјалне заштите када му је, услед породичних и других животних околности, угрожено здравље, безбедност и развој, односно ако је извесно да без подршке система социјалне заштите не може да достигне оптимални ниво развоја.

У Закону се прецизирају и ситуације, односно разрађују узроци који могу да доведу до тог стања: 1) ако је без родитељског старања или у ризику од губитка родитељског старања; 2) ако његов родитељ, старатељ или друго лице које се о њему непосредно стара није у стању да се о њему стара без подршке система социјалне заштите, услед здравствених разлога, менталног обољења, интелектуалних тешкоћа или неповољних социоекономских околности; 3) ако има сметње у развоју (телесне, интелектуалне, менталне, сензорне, говорно-језичке, социоемоционалне, вишеструке), а његове потребе за негом и материјалном сигурношћу превазилазе могућности породице; 4) ако је у сукобу са родитељима, старатељем и заједницом и ако својим понашањем угрожава себе и околину; 5) ако се суочава с тешкоћама због злоупотребе алкохола, дрога или других опојних средстава; 6) ако постоји опасност да ће постати жртва или ако јесте жртва злостављања, занемаривања, насиља и експлоатације, односно ако су му физичко, психичко или емоционално благостање и развој угрожени деловањем или пропустима родитеља, старатеља или друге особе која се о њему непосредно стара; 7) ако је жртва трговине људима; 8) ако је страни држављанин односно лице без држављанства, без пратње; 9) ако се његови родитељи споре око начина вршења родитељског права; 10) ако има друге потребе за коришћењем социјалне заштите (чл. 41).

Закон о основама система образовања и васпитања донет 2009. године веома је значајан за препознавање и превенцију образовног занемаривања деце. Овај кровни закон уводи инклузивни принцип у целокупан систем предуниверзитетског образовања; уноси новине у уписну политику, уводи нове системе образовне подршке детету и ученику и детаљно се бави забраном дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања у образовној установи.

Закон у чл. 97, ст. 2 обезбеђује равноправност све деце приликом уписа – ни једном детету се не може оспорити упис у предшколску установу, односно основну школу, нити се присилити родитељи да га упишу у специјалну школу

(Коматина, 2017, стр. 75). На тај начин се прекида пракса неуписивања деце из социјално депривираних средина и ромске деце због административних препрека (недостатка неког документа), културолошких разлика или недовољног познавања српског језика и њихово масовно уписивање деце у специјалне школе.

Поред једнакости при упису, овим Законом дефинисани су и поступци који отклањају препреке у школовању које имају поједина деца, прилагођавајући програм и начин рада развојним потребама и могућностима сваког детета.

Чланом 45 Закона забрањује се насиље, злостављање и занемаривање деце, а у ставу 3 овог члана каже се: „Занемаривање и немарно поступање представља пропуштање установе или запосленог да обезбеди услове за правилан развој детета и ученика“.

Шири друштвени контекст занемаривања деце

Размере сиромаштва и конкретне мере социјалне политике

Будући да се многи аспекти занемаривања деце могу посматрати као директна последица сиромаштва, логично је претпоставити да демократске државе имају адекватан одговор на овај проблем, односно да на њега делују превентивно адекватним мерама социјалне политике.

Чини се да смо у стручним и званичним државним документима постигли висок степен сагласности око тога шта подразумевамо под занемаривањем деце, у којим све видовима ова појава може да се препозна и како да се утиче на њено смањење. Овај облик некоректног односа према деци најчешће се везује за породицу и пропуст родитеља да обезбеде оптималне услове за развој деце. Само није јасно шта се заправо под тим условима подразумева, да ли су они у релацији са породичним могућностима и, ако нису, како се практично то превазилази? Колико има деце која су занемарена небригом родитеља/старатеља, а колико има деце која су осуђена на осујећивање основних развојних потреба због немогућности и немоћи родитеља да им их пружи? Како шири друштвена заједница, односно држава решава проблем неадекватних услова у којима деца одрастају и колико има такве деце код нас?

У Саопштењу Републичког завода за статистику [РЗС] од 15. октобра 2024. године (РЗС, 2024), приказани су најновији подаци о сиромаштву и социјалној неједнакости у Републици Србији, који се односе на 2023. годину.

Стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености, која показује проценат лица која су у ризику од сиромаштва, или су изразито материјално и социјално ускраћена, или живе у домаћинствима веома ниског интензитета рада за укупну популацију у Србији је била чак 27,2%.

Те године *стопа ризика од сиромаштва* била је 19,9%, што значи да је 1/5 становника Србије била сиромашна. Ова стопа представља удео лица у укупној популацији чији је приход нижи од прага ризика од сиромаштва. Праг ризика од сиромаштва дефинисан је као приход од 29.100 динара просечно месечно

за једночлано домаћинство; за домаћинство с двоје одраслих и једним дететом млађим од 14 година (трочлано) 52.380 динара (17.460 по члану домаћинства); за четворочлано домаћинство са двоје одраслих и двоје деце млађе од 14 година 61.110 динара (15.277,5 динара по члану). Уместо да се праг ризика од сиромаштва повећава са повећањем броја деце, он се смањује. Тако највећу *стопу ризика од сиромаштва* према типу домаћинства имају она у којима живи двоје родитеља са троје или више издржаване деце – 34,7%.

Гини коефицијент, који представља меру неједнакости прихода био је 31,7 и он је виши него у већини земаља Европске уније. Према подацима Еуростата (Eurostat Data Browser, 2025), просечна вредност овог коефицијента у земљама ЕУ 2023. године износила је 29,6.

Значајан показатељ економског развоја је и БДП по глави становника који је у 27 земаља ЕУ 2024. године био у просеку 33.530, а у Србији 3,7 пута мањи, односно само 8.900 евра (Eurostat Data Browser, 2025a).

Осврнућемо се на висине износа новчане социјалне помоћи, чија се основица, према Закону о социјалној заштити (2022, чл. 87–90), усклађује двапут годишње, 1. априла и 1. октобра, са индексом потрошачких цена у претходних 6 месеци. Тако новчана социјална помоћ 1. октобра 2024. године износи 11.919 динара за појединца, односно носиоца права у породици; 5.960 динара (половину основе за носиоца) за сваку наредну одраслу особу и 3.576 динара за свако дете старости до 18 година. Ако према овоме, израчунамо приход четворочлане породице (родитељи и двоје деце) која живи од новчане социјалне помоћи, он износи 25.031 динар (6.258 динара по члану домаћинства) и нижи је за 36.079 динара од утврђеног прага сиромаштва (61.110 динара) (Решење о номиналним износима новчане социјалне помоћи, 2024).

У 2022. години³ 9,3% пунолетног становништва РС, односно 707.188 људи било је на евиденцији центара за социјални рад, а од тог броја 56,3% остварује право на новчану социјалну помоћ (Републички завод за социјалну заштиту [РЗСЗ] 2024).

На евиденцији центара за социјални рад у току 2022. било је укупно 179.802 деце, односно 15% од укупног броја деце у земљи. Међу њима је 7,11% деце која су сврстана у категорију „жртве занемаривања и насиља“ (РЗСЗ, 2024a).

Мере популационе политике

Општи друштвени консензус постоји око тога да нам треба адекватна популациона политика, будући да су стопе наталитета и фертилитета ниске и да број умрлих далеко превазилази број живорођених, па нам је природни прираштај већ

³ Какво је стање у нашем систему социјалне заштите може се закључити и на основу два извештаја Републичког завода за социјалну заштиту за 2024. годину: Пунолетни у систему социјалне заштите и Деца у систему социјалне заштите. У њима се наводе (понављају) подаци који се односе на 2022. годину, уз објашњење да нови подаци центара за социјални рад нису објављени, због недовољног квалитета и непоузданости (РЗСЗ, 2024, стр. 4).

деценијама негативан. Све то доводи не само до опадања броја становника, већ и до старења укупне популације и смањења како апсолутног броја, тако и релативног удела деце и младих у укупној популацији. Ситуацију у том погледу само погоршава висок степен миграција младог и високообразованог становништва.

Такви популациони трендови подразумевају добро осмишљене мере популационе политике. Последњих година најупадљивије и медијски веома експонирани су пре свега мере финансијске подршке коју породице добијају приликом рођења детета, које се исплаћују за прво, друго, треће и четврто дете и мере којима држава финансијски подржава породице код вештачке оплодње. Значајна економска мера популационе политике је и исплата зараде запосленој мајци за време породилског одсуства у трајању од годину дана.

Сви видови новчане помоћи породицама са децом уређени су Законом о финансијској подршци породици са децом (2024). Овим законом, у чл. 23а дефинисани су актуелни износи родитељског додатка, који за прво дете рођено 1. јануара 2024. г. износи 500.000 дин. (исплаћује се једнократно), за друго 600.000 дин. (у 24 рате), за треће 2.280.000 дин. (у 120 месечних рата), за четврто 3.180.000 дин. (у 120 месечних рата).

Док су актуелне мере за новорођену децу прилично стимулативне, износ децејег додатка и номинални цензуси за његово остварење су крајње неадекватни.

По нашем законодавном систему, децу треба издржавати најмање 18, односно 26 година (ако редовно похађају школу), па једнократне и краткорочне мере новчане подршке нису добро решење, ако нису праћене адекватном континуираном подршком деце и породице.

Од 2019. године, цензуси за оставаривање права на децји додаток усклађују се двапут годишње, 1. јануара и 1. јула, на основу података Републичког завода за статистику, са кретањем индекса потрошачких цена у Републици Србији у претходних шест месеци, а њихове номиналне износе утврђује решењем министар за социјална питања.

Тако номинални износ децејег додатка од 1. јануара 2025. године износи само 4.299,63 динара (за једнородитељске породице и старатеље овај износ се увећава за 30%, а за родитеље деце са сметњама у развоју и инвалидитетом за 50%). Овако ниски износи децејег додатка представљају флагрантно занемаривање деце од стране државе. И не само да је износ децејег додатка срамотно низак, већ је и ограничен на најсиромашније категорије становништва. Наиме, номинални износ цензуса за остваривање права на децји додаток, на основу укупних месечних прихода породице остварених у три месеца који претходе месецу у коме је поднет захтев, по члану породице, почетком ове године износи 12.898,88 динара (Министарство за бригу о породици и демографију, 2025).

Проблеми депопулације и старења становништва Србије не могу се решити политичким мерама, већ би требало да се доносе у сарадњи са стручњацима из релевантних области и да буду дугорочне и ефикасне. Проблем је и у самом друштвеном, економско-политичком и културном амбијенту наше државе, који не одаје утисак просперитета и демократије, па никаквим мерама не можемо да натерамо младе људе да рађају децу или да остану у земљи.

Бројни нерешени проблеми друштвеног положаја деце у Србији, неадекватна решења и примери неусклађеног и неефикасног деловања институција говоре о друштвеној небризи и друштвеном занемаривању деце код нас.

Нажалост, сведоци смо популистичких и манипулативних потеза државе, па чак и злоупотребе самих средстава намењених побољшању положаја деце.

Очигледна манипулација статистичким подацима о порасту наталитета и потврђивању ефикасности мера популационе политике присутна је у самом врху државе – Истиномер (Šljukić, 2023) на свом сајту наводи изјаву премијерке Ане Брнабић о порасту стопе укупног фертилитета (са 1,45 2012. на 1,63 2022. године), који она тумачи као последицу мера популационе политике њене владе. При том наводи званичне податке РЗС, али неупоредиве, будући да су израчунати на основу различитих методологија⁴.

Од институција које би посебно требало да буду посвећене деци и породицама са децом истиче се Министарство за бригу о породици и демографију. Документација до које су дошле невладине организације Балканска истраживачка мрежа Србије и Грађанске иницијативе, уз снимке који су постали вирални, показује организовану превару у којој се помиње Влада, односно њено Министарство за бригу о породици и демографију. Фантомска удружења грађана су на конкурсима овог Министарства током 2021. године добила најмање 5 милиона евра. Тај новац су пребацивали приватним агенцијама, а извештаје о спроведеним активностима и потрошеним средствима лажирали (Andrić & Đorđević, 2023). Ове коруптивне и криминалне радње нису заинтересовале полицију и правосудни систем.

Неадекватни институционални одговори

Држава повремено примењује и универзалне мере једнократне новчане подршке појединим категоријама становништва, између осталих и деци. Будући да су неселективне, ове мере су у погледу побољшања положаја деце потпуно неефикасне, јер се новац не усмерава пропорционално, у сразмери са реалним социјалним потребама породица, упркос очигледној и статистички потврђеној чињеници да велики број породица не може или је у константној борби да задовољи основне животне потребе своје деце.

Кад су у питању једнородитељске породице, нема ефикасног решења перманентног проблема плаћања алиментације. У студији „Много одговорности, премало подршке: сами родитељи на Западном Балкану“, Марина Хјусон (Hughson) (2015) приказује резултате истраживања услова живота и стратегија

⁴ Стопа укупног фертилитета за период од 2012. до 2021. године израчуната је на основу процена базираних на подацима Пописа из 2011. године када је у Србији било 7.186.862 становника, док је стопа укупног фертилитета за 2023. годину израчуната на основу процена базираних на резултатима Пописа из 2022, када је у Србији избројано 6.647.003 становника. „Процене од 2012. до 2021. године не укључују спољну миграцију која је негативна, док је процена за 2022. годину по природи ствари базирана на попису који укључује спољну миграцију“, каже демограф Владимир Никитовић за Истиномер. Он побија и премијеркину тврдњу да се млади враћају у Србију, истичући, нажалост, да ни једна студија то не потврђује. Напротив, процене су да око 30.000 људи годишње напусти Србију (Šljukić, 2023).

родитеља који децу одгајају сами, као и институционалне одговоре на њихове потребе. Међу бројним проблемима самохраних родитеља, истиче се проблем нередовног или потпуног изостанка плаћања законом утврђене алиментације од стране другог родитеља, најчешће оца. Хјусон наводи да је у време истраживања у Србији постојало отворено одбијање званичних државних представника да се овакав фонд оформи. „Званично државно објашњење било је да држава не може да преузме одговорност од родитеља за дуге и компликоване правне процедуре, па ни да накнадно наплати дугове од неодговорних родитеља који избегавају алиментације“ (2015, стр. 55–56). Овакво објашњење ауторка квалификује као у великој мери цинично, јер држава охрабрује мајке да покрећу поступке, а сама неће да формира фонд, јер је свесна да процеси против неодговорних родитеља трају годинама и да би јој било готово немогуће да наплати алиментације⁵.

У студији „Деца улице“ (2014), ауторка Ивана Стевановић расветљава проблем најнезаштитенијег и најрањивијег дела популације, децу која живе и раде на улици и захтева адекватну државну реакцију. Без намере да овде улазимо у узроке и последице овог веома компликованог и тешког друштвеног проблема, морамо да констатујемо да је малолетно дете препуштено улици у супротности са већином закона који се на неки начин баве деčјим правима и да толерисање ове појаве представља неадекватно функционисање многих државних институција и флагрантно државно занемаривање деце.

Ромска деца су честа асоцијација на занемарену децу, али „није лако бити чист, здрав, лепо обучен и нахраћен, ако живите у учерици склепаној од картона, без струје, воде и грејања“ (Коматина, 2018, стр. 88). Познат је изразито неповољан друштвено-економски положај ове популације перманентно изоловане од друштвене заједнице, уз спорадична и углавном несистемска решења њихових бројних проблема.

Стога, у контексту државног занемаривања деце можемо говорити и о ромској деци у Србији. Истраживачи који проучавају живот Рома на нашем простору давно су их препознали као етно-класу (Митровић, 1990, стр. 119), доказали да су етничка група према којој постоји највиша социјална дистанца (Миладиновић, 2009), која је у скоро свим димензијама друштвеног живота искључена, маргинализована и сегрегисана (Тодоровић, 2011, стр. 1139) и да су најугроженија мањинска заједница у Србији са скоро никаквом друштвеном покретљивошћу (Радуски & Коматина, 2013, стр. 101).

⁵ Пошто се наведено истраживање односи на земље западног Балкана, није згорег напоменути да је у међувремену Црна Гора 2022. године донела *Zakon o privremenom izdržavanju djece* (*Sl. list C.G.*, бр. 80/22), који у члану 1 предвиђа оснивање Алиментационог фонда. Последњи приступ 2. 8. 2023.

<https://me.propisi.net/zakon-o-privremenom-izdrzavanju-djece/>

Што се Србије тиче, једино постигнуће је Предлог закона о привременом издржавању деце из Алиментационог фонда, који је 28. фебруара 2023. године председнику Народне скупштине поднела група народних посланика опозиције. Последњи приступ 2. 8. 2023.

http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/13_saziv/011-388_23.pdf

Бавећи се односом између социјалне депривације и родитељског отуђења, Коматина (2021) закључује да у пракси родитеља ромске деце из социјално депривираних средина може да се уочи пуно елемената различитих форми занемаривања: физичко занемаривање у виду неадекватне хигијене, одеће и исхране, као и неодговарајућег надзора, здравствено занемаривање, образовно занемаривање деце, неповољни утицаји неадекватне породичне атмосфере која се огледа у насилном решавању проблема међу партнерима, неадекватна социјализација, практиковање традиције (склапање малолетничких бракова) која је у супротности са интересима детета. Међутим, ауторка закључује да се занемаривање ромске деце не може приписати искључиво родитељима, јер они у великој мери немају могућности да задовоље ни најосновније потребе и да је за угрожавање елементарних људских и дејчјих права директно одговорна неадекватна државна политика.

У опсежној студији која се бави узроцима неповољне образовне структуре ромске популације и образовањем ромске деце у Србији, Коматина (2020) примећује да родитељи ромске деце и просветни радници не сарађују на најбољи начин и у интересу деце. Тако, поред необразованих и немоћних родитеља који су и сами преживели понижења током свог школовања, имамо и просветне раднике који нису претерано подстицајни, па уместо да удружено делују за добробит деце, најчешће пребацују одговорност једни на друге. Резултати квантитативног истраживања школског успеха ромске деце из седам београдских основних школа током две школске године показују да је највећи проценат ромске деце међу децом која су напустила школу (83%), која полажу разредни испит (95%), понављају разред (89%). Оно што се као очигледно занемаривање од стране образовних институција може уочити је чињеница да их је међу ђацима који са којима се радило по ИОП-у било само 55%.

Ако имамо у виду чињеницу да су Роми у великом броју корисници социјалне помоћи и ако се присетимо висина њихових износа и износа дејчјих додатака, онда слободно можемо да кажемо да су ромска деца занемарена од стране државе, јер махом живе у веома сиромашним, али и многобројним породицама, а са повећањем броја чланова, опадају месечни износи социјалних давања по члану породице. Непотпун обухват ромске деце код поласка у школу и њихово осипање током школовања једним делом су последица непоштовања закона и институционалне дискриминације.

Занемаривање ромске деце од стране институција (посебно социјалних, образовних и правних) огледа се у „толерантном“ односу према малолетничким, односно дејчјим браковима, када деца ромске националности престану да похађају школу.

О институционалном занемаривању деце можемо да говоримо не само када закажу поједине институције, већ када закажу многе, као и њихова сарадња прописана законом. Примери су бројни, па тако скоро свакодневно слушамо и читамо различите потресне приче, на пример о занемареној од свих – девојцици коју је отац присиљавао да живи у кади (Младеновић, 2023), масовном убиству деце у ОШ Владислав Рибникар из Београда (Веселиновић, 2023),

акушерском насиљу у нашим породицима (Богдановић & Гајић, 2024), фаталним последицама неадекватног вакцинисања деце (Фочанин, 2024).

Институционална дискриминација и занемаривање деце присутно је и у недовољно развијеним и веома сиромашним деловима Србије, оно се огледа у недостатку предшколских установа, неадекватним условима одвијања школске наставе (недостатак тоалета, грејања), неадекватној здравственој заштити.

Закључак

О занемаривању деце најчешће се прича у контексту осталих облика оштећујућег односа према деци, упркос томе што се ради о веома раширеној појави која има специфичне узроке и бројне и веома негативне последице по живот, здравље и просперитет деце.

Ако посматрамо законску регулативу и стратешке државне документе, изгледа да се овој појави у нашем друштву придаје одговарајући значај, али пракса нас демантује. У овом раду се фокус занемаривања деце помера са породичног плана и искључиве одговорности родитеља, на одговорност шире друштвене заједнице, односно државе и њених институција.

Савремена породица данас не може да функционише без друштвене подршке оличене у бројним формалним институцијама, у првом реду то су образовне, здравствене и установе социјалне заштите. Све ове институције веома су значајне у препознавању појаве занемаривања деце и у обавези да се овим проблемима баве на законом прописан начин као и да међусобно сарађују. Нажалост, из бројних примера могло би се закључити да су институције неефикасне, да не функционишу усклађено и према прописаним стандардима.

С друге стране, поједини стандарди, односно прописане мере социјалне политике, посебно у области социјалне заштите најсиромашнијих, су веома упитни са становништва државне бриге о деци и спречавања занемаривања деце. Када су у питању сиромашне породице са децом, посебно породице са више деце, и већина породица припадника ромске националне мањине, мере социјалне политике су такве да не могу да заштите ову децу од занемаривања.

Притом, статистички подаци показују велике уделе становништва чији су приходи недовољни за преживљавање. Међу њима је висок проценат породица са децом. С друге стране, износи новчане социјалне помоћи су екстремно и неразумно ниски. И, парадоксално, што је већи број деце у породици, све су нижи просечни износи по члану домаћинства. Генерално, у законској регулативи и механизмима за њену примену, недостају ефикасне и хумане мере подршке сиромашним породицама са децом. Чињеница је да у економском развоју заостајемо у односу на све земље Европске уније и скоро све земље Европе, али и да су социјалне разлике у нашем друштву веће него у већини земаља Европске уније. Праведнија пореска политика смањила би социјалне разлике, а мере као што су укидање ПДВ-а на опрему за бебе и децу биле би велико олакшање за родитеље.

Перманентна депопулација и старење становништва имплицирају потребу брижног и мудрог односа државе према најмлађој популацији и претпостављају императив увођења дугорочних, стабилних, системских и праведних мера популационе политике, усклађених са реалним потребама у подизању све, а не само новорођене деце.

Свако дете мора да буде третирано од стране државе на одговарајући и праведан начин. Мере које држава примењује не треба да разликују прво, друго и треће дете по реду рођења, јер то неће подстаћи рађање. Мере треба да буду праведне у смислу разлика у односу на економски статус и могућности породице да обезбеди детету целовит развој без лишавања у погледу елементарних животних потреба.

Литература

- Andrić, G. & Đorđević, A. (2023). Lažne isplate, fiktivna predavanja: Kako su milioni evra za ugrožene završili u tuđim džepovima. *Istinomer*. <https://birn.rs/milioni-evra-izvuceni-na-javnim-konkursima-za-mlade-i-decu/>, последњи приступ 3. 11. 2023.
- Arijes, F. (1989). *Vekovi detinjstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Bogdanović, N. & Gajić, I. (2024). Bila sam iskasapljena: Raste broj optužbi za akušersko nasilje u Srbiji. *Slobodnaevropa.org* <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-optuzbe-akusersko-nasilje/32787145.html>, последњи приступ 22. 1. 2024.
- Eurostat Data Browser. (2025). „Gini coefficient of equivalised disposable income - EU-SILC survey”. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di12/default/table?lang=en, последњи приступ 1. 2. 2025.
- Eurostat Data Browser. (2025a). „Real GDP per capita”. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table?lang=en, последњи приступ 22. 1. 2025.
- Fočanin, S. (2024). Zdravstveni sistem Srbije u borbi protiv antivaksera i neredovne vakcinacije. <https://www.slobodnaevropa.org/a/vaccine-deca-veliki-kasalj-morbili-srbija/32796830.html>, последњи приступ 30. 1. 2024.
- Hjerson [Hughson], M. (2015). *Mnogo odgovornosti, premalo podrške, sami roditelji na Zapadnom Balkanu*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Išpanović-Radojković, V. (ur.) (2011). *Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja: Primena opšteg protokola*. Beograd: Centar za prava deteta.
- Komatina, S. (2021). Social deprivation and parental alienation. *Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne*, 2, 117–130. doi: 10.30438/ksse.2021.7.2.1
- Коматина, С. (2017). *Актуелни проблеми образовања Рома у Србији*. Вршац: Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“.
- Коматина, С. (2018). Национални идентитет Рома и етничка дистанца. У: Н. Радушки (ур.), *Национални идентитет и етнички односи* (стр. 81–94). Београд: Институт за социјалну политику.
- Коматина, С. (2020). *Образовна енигма Рома*. Вршац: Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“.

- Konvencija o pravima deteta. (1989). Beograd: UNICEF. <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>, poslednji pristup 2. 2. 2024.
- Milić, A. (2007). *Sociologija porodice*. Beograd: Čigoja.
- Миладиновић, С. (2008). Етничка и социјална дистанца према Ромима. *Социолошки преглед*, 17 (3), 417–437.
- Министарство за бригу о породици и демографију (2025). Решење о номиналним износима дечијег додатка и цензуса за остваривање права на дечији додатак од 1. јануара 2025. године, 2025. <https://www.minbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2025/01/cenzusi-i-iznosi-dd-od-1.-januara-2025.pdf>, последњи приступ 2. 2. 2025.
- Митровић, А. (1990). *На дну. Роми на границама сиромаштва*. Београд: Научна књига.
- Mladenović, J. (2023). Čak šest institucija zakazalo u slučaju devojčice koju je otac držao zatočenu u stanu u Mirijevu i nikom ništa. *Nova.rs* Poslednji pristup 8. 11. 2023. <https://nova.rs/vesti/hronika/cak-sest-institucija-zakazalo-u-slucaju-devojci-ce-koju-je-otac-drzao-zatocenu-u-stanu-u-mirijevu-i-nikom-nista/>, poslednji pristup 8. 11. 2023.
- Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља. (2008). Београд: Влада Републике Србије.
- Национални план акције за децу. (2004). Београд: Савет за права детета Владе Републике Србије.
- Општи протокол за заштиту деце од насиља. (2022). Београд: Влада Републике Србије.
- Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања. (2005). Београд: Влада Републике Србије.
- Петковић, Н. (2015). *Занемаривање и злостављање деце у Србији: феноменологија, етиологија и друштвена реакција* (докторска дисертација). Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4837/Disertacija469.pdf>, последњи приступ 23. 12. 2023.
- Породични закон. (2015). *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.
- Предлог закона о привременом издржавању деце из Алиментационог фонда. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/13_saziv/011-388_23.pdf, последњи приступ 2. 8. 2023.
- Радушки, Н. & Коматина, С. (2013). Друштвена инклузија Рома као изазов за социјалну политику Србије. *Социјална политика*, 3, 93–110.
- Републички завод за социјалну заштиту [РЗСЗ]. (2024). *Пунолетни у систему социјалне заштите у 2023. години*. Београд: Републички завод за социјалну заштиту. <https://www.zavodsz.gov.rs/media/2918/punoletni-u-sistemu-socijalne-zaz%C5%A1tite-2023-final-februar.pdf>, последњи приступ 2. 2. 2025.
- Републички завод за социјалну заштиту [РЗСЗ]. (2024а). *Деца у систему социјалне заштите у 2023*. Београд: Републички завод за социјалну заштиту. <https://www.zavodsz.gov.rs/media/2883/deo-izve%C5%A1taja-deca-u-ssz-2023-1311docx.pdf>, последњи приступ 2. 2. 2025.

- Републички завод за статистику [РЗС]. (2024). Саопштење РЗС од 15. октобра 2024. године – „Сиромаштво и социјална неједнакост 2023“. <https://www.stat.gov.rs/vesti/statisticalrelease/?p=15328>, последњи приступ 7. 2. 2025.
- Решење о номиналним износима новчане социјалне помоћи. (2024). *Службени гласник РС*, бр. 104/2024. <https://www.paragraf.rs/propisi/resenje-o-nominalnim-iznosima-novcane-socijalne-pomoci.html>, последњи приступ 10. 2. 2025.
- Stevanović, I. (2014). *Deca koja čekaju*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља од 2020. до 2023. године. (2022). Београд: Влада Републике Србије.
- Šljukić, M. (2023). Stopa ukupnog fertiliteta veća, jer mladi ostaju u Srbiji i vraćaju se u zemlju. *Istinomer*. <https://www.istinomer.rs/izjava/stopa-ukupnog-fertiliteta-veca-je-mladi-ostaju-u-srbiji-i-vracaju-se-u-zemlju>, poslednji pristup 3. 11. 2023.
- Тодоровић, Д. (2011). Роми на Балкану и у Србији. *Теме*, 35(4), 1137–1174.
- Tomanović, S. (2015). Konceptualizacija svakodnevnog života iz perspektive sociologije detinjstva. *Krugovi detinjstva*, 2, 75–80.
- Устав Републике Србије. (2006). *Службени гласник Републике Србије* бр. 98/2006.
- Veselinović, S. (2023). Tragedija u Beogradu: Dan kada je glavni grad Srbije zenemeo. *Bbc.com* <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-65483559>, poslednji pristup 1.1. 2024.
- World Health Organization [WHO]. (1999). *Report of the consultation on child abuse prevention: 29-31 March 1999*. Geneva, Switzerland: World Health Organization, Violence and Injury Prevention, Social Change and Mental Health.
- Закон о привременом издржавању деце. (2022). *Службени лист СГ*, бр. 80/2022 и 123/2023. Последњи приступ 3. 1. 2024. <https://me.propisi.net/zakon-o-privremenom-izdravanju-djece/>, последњи приступ 3. 1. 2024.
- Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета. (1990). “Службени лист СФРЈ – Међународни уговори” бр. 15/90 и “Службени лист СРЈ – Међународни уговори” бр. 4/96 и 2/97.
- Закон о основама система образовања и васпитања. (2009). *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/2009.
- Закон о социјалној заштити. (2022). *Службени гласник РС*, бр. 24/2011 и 117/2022 – одлука УС.
- Закон о финансијској подршци породици са децом. (2024). *Службени гласник РС* бр. 113/2017-266, 50/2018-10, 46/2021-23 – одлука УС, 51/2021-77 – одлука УС, 53/2021-110 – одлука УС, 66/2021-3, 130/2021-3, 43/2023-84 – одлука УС, 62/2023-5, 11/24 – одлука УС и 79/24).
- Žegarac, N. (2004). *Deca koja čekaju*. Beograd: Save the Children i Centar za prava deteta.

INSIGHT INTO THE PHENOMENON OF CHILD NEGLECT IN SERBIA

Slavica Komatina

Preschool Teacher Training and Medical College, Vršac, Serbia

Resume

In the paper, we deal with the phenomenon of child neglect in our social context. On the one hand, it is viewed through the adopted and generally accepted definitions of the term and, on the other hand, through the analysis of available data on the real response of our society and corresponding public policies to this problem. Among the methodological approaches, a content analysis of the current scientific and professional literature, as well as the legislative framework dealing with this issue, and also a descriptive analysis of the relevant statistical data were applied. The goal of this work is to try to look at all aspects and determine the extent of child neglect in our society, as well as the responsibility of key social actors for recognition, action and prevention of this phenomenon. We especially deal with children of Roma nationality, because this national community is recognized in our society as an ethno-class, poorer than the poorest. We conclude that a large part of the responsibility for the neglect of children in our society is born by the state and its inadequate social policy, which is considered in the paper through the measures taken towards the poorest. Additionally, population policy measures are selective and not aligned with the real social needs of the population.

There is a great inconsistency and a lot of confusion between the declarative population policy, the legislative framework, social policy, the operation of social institutions and practice. In a disorientated and value-regressed society, which is at the same time intensively aging, the inadequate response of the state when it comes to the realization of children's rights will have unfathomable negative consequences for the development of the entire population. Social protection measures aimed at the poorest families with children and Roma families cannot protect children from neglect.

Keywords: child neglect, children's rights, social policy, population policy

RECEIVED: 14.02.2025.

REVISION RECEIVED: 08.04.2025.

ACCEPTED: 09.04.2025.

slavica29komatina@gmail.com